

S. B. F. Jansson: »Platsen är numera täckt av ett halvmetertjockt lager av stenblandad jord från den rivna stugan. Runstenen ligger sannolikt kvar på samma plats som 1863 och torde kunna återfinnas genom grävning.» Någon sådan undersökning har emellertid ännu ej skett.

Höjd omkr. 1,90 m., bredd 0,95 m. Stenen var mycket skadad, då den granskades av Dybeck. Toppen var avslagen, och ristningen till stor del utnött och otydlig.

Inskrift (enligt D 1:187):

foraystain · lit · ri ... skarþa faþu ...

5 10 15 20 25

Frøystæinn let ræi[sa] (eller: re[tta]) ... Skarða(?), faðu[r] ...

»Frøsten lät resa ... Skarde, [sin] fader.»

Till läsningen: 2 o har på h. sidan en halvcirkelformig urgröpning. Dybeck anmärker: »Hade icke o sina bestämda kännestreck, kunde det tagas för þ; men hvartill dåg det här? Skulle man verkligen kunna tänka sig **foraustain?**» 5 y är enligt D 1: 187 tydligt stunget. Efter 25 u har Dybeck angivit runslingan som skadad.

I UFT h. 7 (1878) översättes inskriften: »For-Östen(?) lät skriva (runorna) efter sin fader Skarde.»

1—10 **foraystain** avser säkerligen mansnamnet *Frøystæinn*. Ristaren har vid sin ljudanalys trott sig höra en inskottsvokal mellan f och r. Jfr t. ex. **buru bro** U 947, **kiimr Grimr** U 951. Om namnet *Frøystæinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75. — Namnet *Skarði* är känt från ytterligare en uppländsk runinskrift (U 769), en sörmländsk (Sö 131) och en östgötsk (Ög 177). Jfr också namnet *Skærðir* Sö 160, 162.

Sävja, Danmarks sn.

R. Dybeck har antecknat (i en förteckning över fornminnen i Danmarks sn, 1863, ATA): »Vid Säfja är en sten med åristadt kors, uppdagad detta år.» Stenen har senare icke kunnat återfinnas.

954. Söderby, Danmarks sn.

Litteratur: B 409, L 208. J. Bureus, F a 6 s. 55 n:r 62, s. 88 n:r 62 (Bureus' egen uppteckning), s. 202 n:r 178 (Rhezelius), F a 10: 2 n:r 43, F a 5 n:r 84, F a 1 s. 20; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 295 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 82; N. R. Brocman, *Sagan om Ingwar Widtfarne* (1762), s. 226; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 110; R. Dybeck i *Stockholms Dagblad* ²⁵/₈ 1873, *Runa* (fol.) 2 (1874), s. 10; UFT h. 7 (1878), s. 35; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10: 1), s. 115, 221, 240; O. v. Friesen, *Rö-stenen* (1924), s. 16; R. Pipping i *Studier i nordisk filologi* 35: 3 (1948), s. 65.

Avbildningar: J. Bureus, teckning (F a 10: 2), kopparstick (F f 6 n:r 39 ¹/₂); J. Rhezelius, teckning (F l 2 n:r 9); osign. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 409.

Runstenen, som numera är förkommen, fanns enligt Bureus »öster från Söderby i Danmarks Sokn. väster ifrån Mora äng. 1638: 18 Juli» (F a 6, s. 55), »Millan Wallby i Danm. och Mora äng» (ib. s. 88), »Söderby» (F a 10: 2, F a 5); enligt Rhezelius »Melan Söderby gärdet och Engen» (F a 6). — *Ransakningarna*: »Söderby Tää Enn dito [d. v. s. sten] omkull och påskrifwen». Peringskiöld (1710): »I Söderby tä finnes en omkull fallen Runesten, hwilken föreställer en ogemen art af ormslingade Stenar, i thet ristningen går vti en Hugg-Orms liknelse med ett strek at läsa vti en ring» (B 409 och L 208: »Söderby»). — O. Celsius torde icke själv ha granskat inskriften — R. Dybeck har antecknat i sin reseberättelse 1863: »Söderbysten har blifvit 'förvarad' inuti en spismur. Jag skall i sommar göra allt för att återfå honom på sin rätta plats, som för närvarande bär namnet *Runstensgropen*.» I *Runa* (fol.) meddelar Dybeck några år senare (1874):

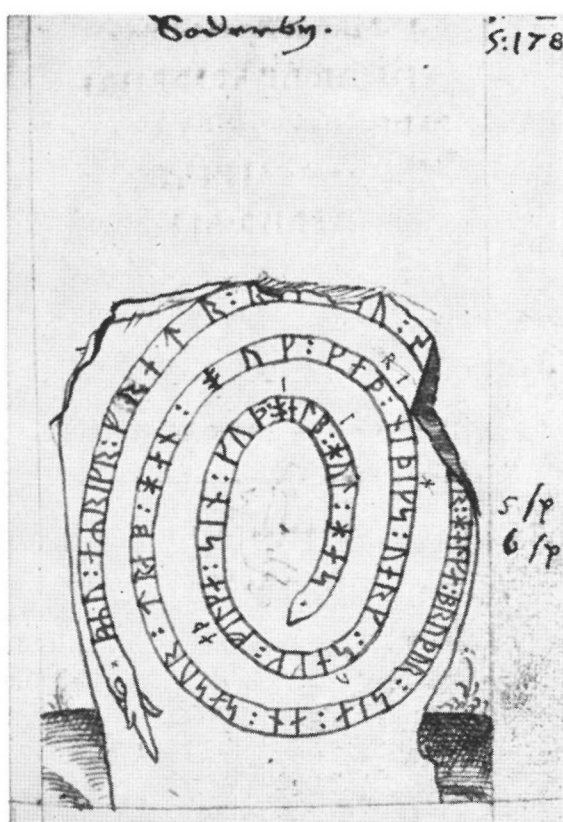

Fig. 45. U 954. Söderby, Danmarks sn.
Efter teckning av Bureus.

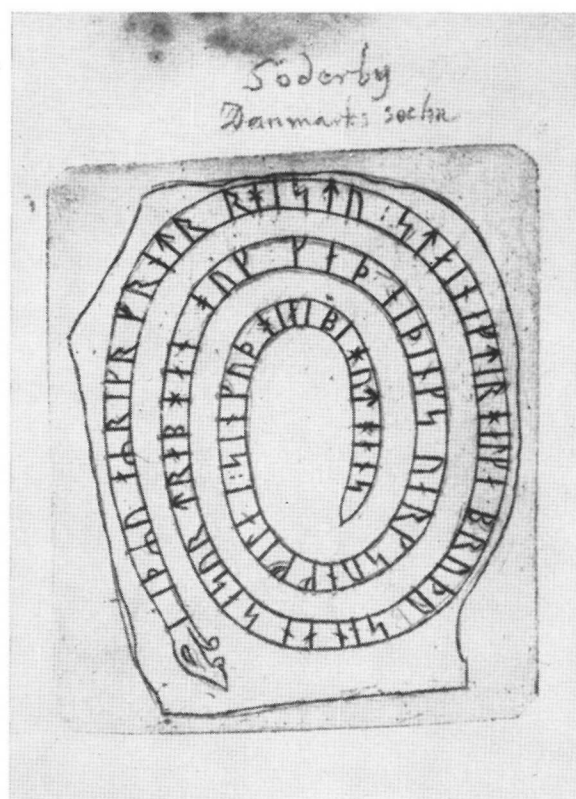

Fig. 46. U 954. Söderby, Danmarks sn.
Efter kopparstick av Bureus.

»Äfven denna gång anställdes spaningar efter den förlorade viktige Söderbysten (L 208) i Danmarks socken. Han vardt för omkring 40 år sedan af en nu afliden bonde hel inlagd i en spismur i byn Stället der stenen stod utvisas ännu bland grafkullar i norra sluttningen af en skogsbacke ett godt stycke öster ut från Söderby. Det heter nu Runstenshålet.» — Enligt en anteckning i ATA av G. Rudberg 1903 skall stenen år 1811 ha blivit inbyggd i en gård i St. Söderby. Spisen har sedan delvis blivit ombyggd, men utan att stenen då påträffades. Den har stått vid »Runstensskiftet» Ö om byn. I »Runstenshagen» finns enligt samme meddelare ett gravfält med åtminstone sju gravhögar, den största med en diameter av 10 m. och en höjd av 1 m., utgrävd i mitten. Det är tydligen samma gravfält, som beskrives i fornminnesinventeringen i Danmarks sn 1937—38 (ATA) som fornlämning n:r 67.

Höjd omkr. 1,75 m., bredd omkr. 1,05 m. Ristningen utgöres av en runslinga, lagd i tre varv och börjande med ett enkelt ormhuvud.

Inskrift (enligt B 409):

× **pru : arrukr : fretr : ri - - u : s . . . - r : helka : brupr : sin : en : sasur : trab : han : ouk : kap : nipiks :**
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
uerk : seik : felka : sin : kup : helb : hut : has ×
65 70 75 80 85 90

pau(?) Öyrikr(?) frændr ræi[st]u s[tæin æfti]r Hælga, broður sinn. En Sassurr drap hann ok [gærði] nidingsverk, sveik felaga sinn. Guð hialp and hans.

»Örik(?) och de andra fränderna reste stenen efter Helge, sin broder. Och Sassur dräpte honom och gjorde nidingsverk, svek sin följesman. Gud hjälps hans and!»

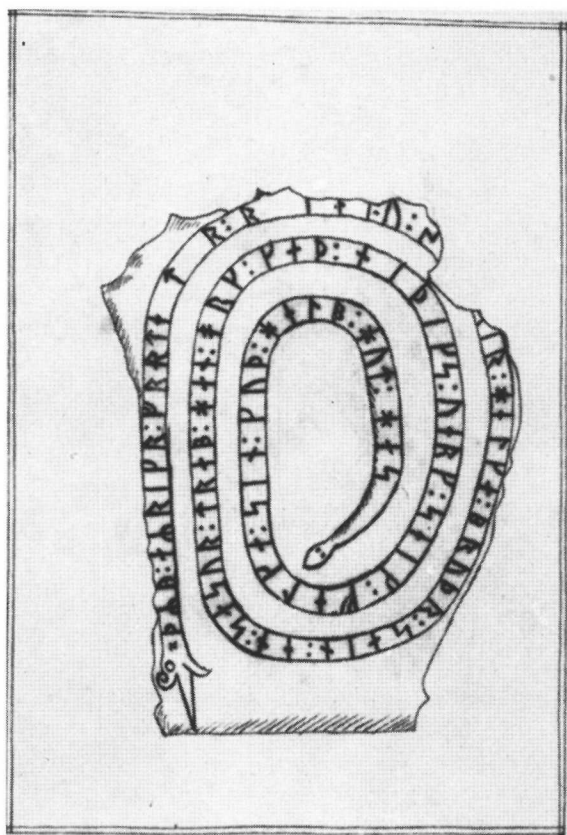

Fig. 47. U 954. Söderby, Danmarks sn.
Efter teckning av Rhezelius.

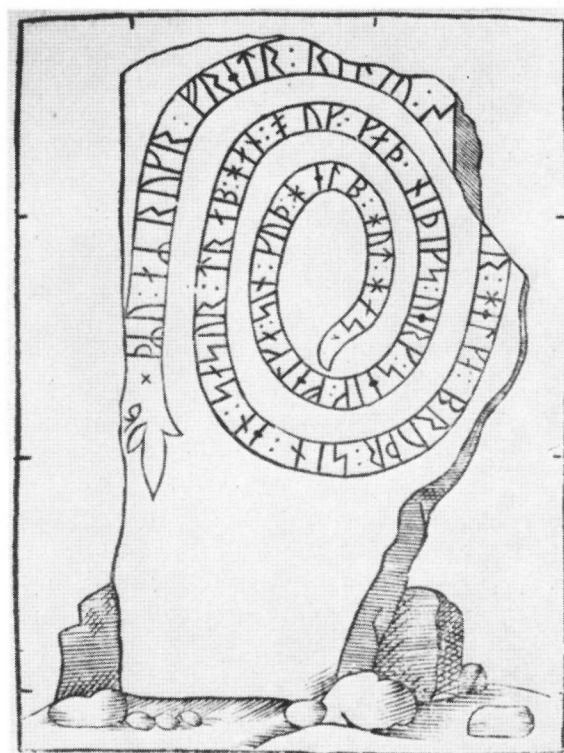

Fig. 48. U 954. Söderby, Danmarks sn.
Efter B 409.

Till läsningen: Bureus (F a 10: 2) × þru : arrikr : fretr : r ... u : s ... -r : helka : brupur : sin : an : sasur trab : han : ouk : kap : nipiks : uerk : seik : filka : sin : kup : helb : hut : has. F a 6 s. 55 har 24 a, 36 e, 71 e. — Rhezelius (F l 2): × þru : arrikr : fretr : ri ... u : s ... ir : helka : brupr : sain : en : sasur : trab : han : ork : kap : nipiks : uerk : seik : felka : sin : kup : helb : hut : has. Samma läsning i F a 6 s. 202.

De tre läsningar, som finnas bevarade av den märkliga inskriften, överensstämmer så när som på några mindre detaljer. Inskriften torde ha varit tydlig och lättläst.

Vad ortografin angår, är först att märka, att enstaka runor äro överhoppade: u i 28—32 brupr, u i 66—69 seik (jfr siku 3 pl. pret. 'sveko' L 1592 Sjonhem, Gotl.), a i 70—74 felka (kanske efter uttalet), möjligen också i i 81—84 helb (för helbi?). n utelämnas på vanligt sätt framför t och s i 10—14 fretr, 85—87 hut, 88—90 has, framför k i 56—61 nipiks. En stark förkortning är 53—55 kap för karpi 'gjorde'; formen kan näppeligen uppfattas på annat sätt. Jfr kiapi U 1041 Golvesta, Tensta sn. 85—87 hut är väl felristning (eller felläsning?) för aut med au som tecken för (nasalerat) ø-ljud. Svårtolkade former äro 1—3 þau och 4—9 arrukr. Det senare måste vara ett namn, men vilket? Ett Øyrikr är känt från U 887. Då 10—14 fretr uppenbarligen är pl. frændr, bör 1—3 þau vara ett pron. i nom. pl.: antingen mask. þæir eller neutr. þau. Det senare förefaller övervägande sannolikt. Uttrycket þau Øyrikr innesluter personer av olika kön. Det har varit flera, som ha deltagit i resandet av minnesvården; bland dem åtminstone en kvinna, förmodligen en syster. Þau Øyrikr frændr anger en krets av nära anförvanter, bland vilka endast en nämnes vid namn. För samtida människor i bygden var det utan vidare klart, vilka de andra voro. Jfr å ena sidan þau Ketilmundr »Kättilmund och hans hustru» (U 356), þau Ingipora »Ingetora och

hennes man» (U 102), isl. *þau Ástríðr* »Astrid och hennes män», *þau dróttning* »drottningen och han (Olav)», å andra sidan uttryck som isl. *þeir Holmsteinn bróðr*, *þeir Helgi feðgar*. Med hänsyn till att de uppge sig ha rest stenen efter *broður sinn*, bör *frændr* här beteckna en syskonkrets, sannolikt inneslutande flera kullar. *þau Öyrikk frændr* blir sålunda ungefärligen likvärdigt med ett *þau Öyrikk systkin*.

Om namnet *Sassurr* se U 258.

Ordet *níðingsverk* förekommer i runinskriftern endast här. Men det är väl känt från såväl västgöotalagarna som Magnus Erikssons landslag. I båda dessa lagverk stämplas vissa svåra ogärningar såsom níðingsverk. Bland dem omtalas dock icke direkt det brott, som här i inskriften åsyftas: att svika sin kamrat eller sin bolagsman. Men av flera ställen i de isländska sagorna framgår dock klart, att den man framför allt betraktades som niding, som bröt ett trohetsband och begick förräderi mot någon, som litade på honom. Om niding och níðingsverk se senast R. Pipping i *Studier i nordisk filologi* 35: 3 (1948), s. 59 f. Verbet *svikia* förekommer i flera runinskrifter: U 130, 1028 (Lena kyrka), L 263 Älvkarleby kyrka, L 1213 Björkö kyrka (Småland)(?), Säve 77 Guldrupe kyrka, Säve 89 (L 1592) Sjonhem, DR 387 Vester Marie kyrka (Bornholm). Jfr också U 614. U 954 är den enda svenska runinskrift, som direkt med namn utpekar den man, som hade begått förraderiet och svikit sin kamrat. Till sitt innehåll påminner den mest om en inskrift från Vester Marie kyrka, Bornholm (DR 387): **skogi : suek : saklausan** »Skoge svek den oskyldige» och en inskrift från Braddan på ön Man (E. Brate i *Fornvännen* 1907, s. 25): **roskitil : uilti : i : triku : aipsoara : siin** »Rossketil svek mot tro och förlikning den som han svurit sin ed». En inskrift med liknande innehåll är U 691. — Om ordet *felagi*, m. 'bolagsman, kamrat' se U 391, Vg 146, 182.

Joh. Bureus är den förste, som har lämnat en tolkning av inskriften. Han uppfattar 4—9 **anrukr** som genitivattribut till 10—14 **fretr**: »ErRici consangvinei» och 1—3 **þru** som en form av adjektivet isl. *trúr* 'trogen, trofast'. Hans översättning (i F a 5) är sålunda: »Fidi ErRici consangvinei erexerunt saxum in m. Helgonis fratris sui. Sed Sesurus occidit eum et patravit scelus nefandum, fraudem fecit contubernali suo. Deus adjuvet . . . illius». 85—87 **hut** lämnar han ööversatt.

Peringskiöld översätter inskriften på följande sätt: »Eriks frender the reste vpp Åminnelse-Sten efter sin broder Helge; Men Sassur dräpte honom, och gjorde ett groft Nidingswerk på sin segersamma fölgslagare. Gud hielpe hans Anda!» Peringskiöld uppfattar 4—9 **anrukr** som namnet Erik och 66—74 **seik : felka** som ett sammansatt ord. Han kommenterar inskriften sålunda: »Alderstund Helges bröder beropa sig på sin höga skyldskap med Eric, så måste han then tiden warit en namnkunnig Herre, och som troligen synes, Konung här i landet. Af thet namnet Erik, hafwa här warit åthskillige Konungar; Men wid första Christendoms tiden, thå thenne Runesten synes wara vprättad, regerade Erikr Emundarson emellan åhr 842 och 871 . . . Emellan åhr 960 och 993 regerade Erikr Sigursäll . . . Med enthera af thessa två Konungar Erik, kan Helge hafwa warit skyld, och på Krigztåg fölgachtig.»

N. R. Brocman ger följande tolkning: »Thrur, Ar-Rok och Frände reste Stenen efter Helge sin broder; och Saser drap honom och gjorde Nidingswærk, samt swek sin Stallbroder. Gud hjälpe hans Ande.» Och Brocman tillägger: »19:de Cap. i Norska Hirdskrán wisar Fölghen uppå en sådan Gärning Hofmän imellan, nämligen at de strax skulle wara sin Tjänst förlustige, och at ingen sedermera fick tjäna ihop med dem. Dess utom tala våra Sagor och Landskapslagar på flera ställen om Nidingswerk, såsom de allrawederstyggeligaste Naturens Foster: et Prof på våre Förfäders ädla och oförskräckta Hjærtelag.»

UFT h. 7 (1878): »Örung och hans fränder reste sten efter Helge, sin broder; men Såser (Sasse?) drap honom och gjorde níðingswerk: svek sin stallbroder. Gud hjelpe hans (Helges) ande!»